

THÁP DƯƠNG LONG - NHẬN DIỆN MỚI QUA TƯ LIỆU KHẢO CỔ HỌC

TS. ĐINH BÁ HÒA

Trong 14 tháp Chăm còn lại trên đất Bình Định, sau Bánh Ít có lẽ Dương Long là quần thể di tích tháp lớn nhất. Cái lớn không phải ở 3 tháp hiện còn, mà là một quần thể rộng lớn với nhiều kiến trúc thành phần khác nhau nằm trên một khu đồi. Làm thế nào để vừa gìn giữ vừa phát huy quần thể kiến trúc đó là cả một bài toán khó chưa thể một lúc tìm ra lời giải.

Tất cả những ghi chép của các học giả trong và ngoài nước đã đặt chân đến khu tháp này (để ngắm nhìn, ghi chép khảo tả) vẫn chưa quan sát được toàn bộ hình hài nguyên vẹn của nó như thế nào, và khi kết luận đều dừng lại ở những suy đoán về kiến trúc.

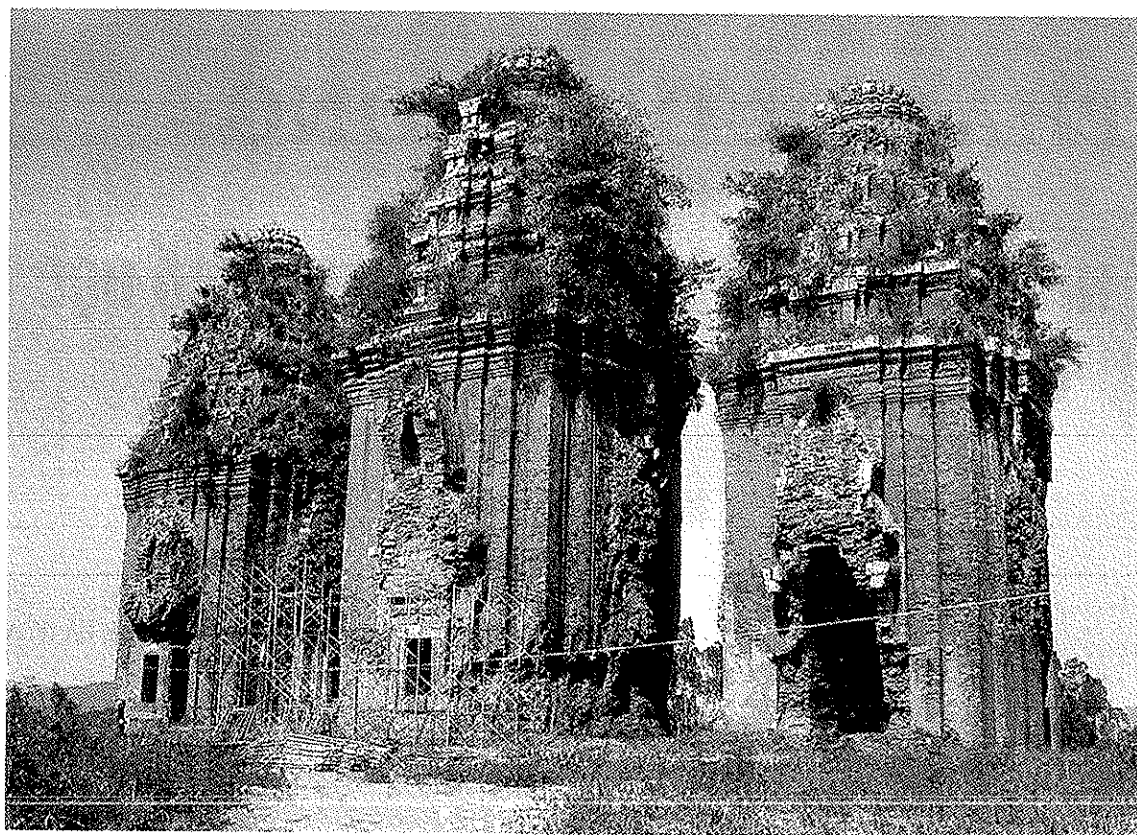
Đã có nhiều công trình nghiên cứu về tháp Chăm, nhiều xuất bản phẩm được công bố, nhưng cũng chỉ dừng lại ở mức đánh giá giá trị lịch sử, kiến trúc, mỹ thuật, còn kỹ thuật xây dựng, cách chế tác vật liệu gạch dùng để xây dựng tháp như thế nào, làm sao để đưa các khối đá lớn lên cao, rồi việc điêu khắc các hình tượng trên các tháp của người Chăm trong lịch sử như thế nào thì còn đang ở mức bàn luận có khi là tranh luận vẫn chưa đến hồi kết.

Với nhiều năm tiến hành tôn tạo tháp Chăm - Bình Định chúng ta đã có một vài kinh nghiệm trong việc trùng tu tháp. Kết quả là đã trả lại phần nào dáng vẻ ban đầu cho những khu tháp này. Trong quá trình trùng tu, tôn tạo không phải không có nhiều lời bàn về tính hiệu quả của nó, nhưng những gì đạt được trong nhiều năm qua với việc ưu tiên bảo tồn và gìn giữ các di sản văn hoá trọng điểm của Bình Định đã đi đúng hướng. Việc đưa các di tích tháp Chăm vào phát huy tác dụng đang trở thành hiện thực, là điều không còn bàn cãi.

Để có cơ sở định hướng cho việc bảo tồn và phát huy quản lý hiệu quả việc tiếp cận gần nhất có lẽ là khảo cổ học, đây là việc làm vừa mang tính khoa học lại vừa phù hợp với quy chế tôn tạo di tích do Bộ Văn hoá - Thông tin ban hành.

Năm 2006, Bình Định tiến hành 3 cuộc khai quật lớn, trước hết là khu tháp Cánh Tiên, sau là khu tháp Dương Long và cuối cùng là khu Tử Cấm Thành Hoàng Đế của vương triều Tây Sơn.

Kết quả khai quật khu tháp Cánh Tiên cho thấy, trước khi xây tháp, ngoài việc sử dụng khu

đôi tự nhiên, người Chăm còn đắp đất để tạo cho khu đồi được cân đối và hài hoà với chung quanh trước khi xây cất điện thờ lên trên. Về vật liệu gạch, so sánh kỹ thuật không khác mấy so với các khu tháp khác (Bánh Ít), kỹ thuật xây vẫn ghép sít các viên gạch với nhau nhưng không theo chiều ngang mà lại ghép dọc từ ngoài vào trong. Kích thước gạch: dài 0,35m, rộng dao động từ 0,12m - 0,15m, dày 7cm. Chân đế móng tháp được sử dụng hoàn toàn bằng đá ong với 3 lớp từ dưới lên. Qua hiện vật thu được, cho thấy khu tháp này được bài trí chung quanh khá nhiều phù điêu và văn bia, đáng tiếc chỉ còn trong dạng vỡ, duy chỉ có hai mảng phù điêu lớn được gắn ở cửa chính của tháp, thể hiện (có thể là) thần Siva là còn khá rõ ràng.

Trong các cuộc nghiên cứu tháp Chăm ở Bình Định, đáng chú ý nhất là khu tháp Dương Long. Cuộc phát quật do Bảo tàng Bình Định chủ trì thực hiện, với mục đích đặt ra chỉ là cung cấp cứ liệu nhằm phục vụ cho việc tu bổ, tôn tạo.

Diện tích khai quật gồm 1500m², trong đó quanh chân tháp là 1000 m² và 500m² bờ tường

bao. Phải nói rằng trong những cuộc khai quật tháp Chăm chưa có cuộc khai quật nào quy mô và mang lại nhiều điều mới lạ, nhiều nhận thức về cách thức xây dựng tháp Chăm nói chung và ở Bình Định nói riêng.

Sau bước bóc tách lớp đất quanh chân 3 tháp, tại độ sâu từ 1,3m đến 1,6m, toàn bộ kiến trúc nguyên thủy của chân tháp đã xuất lộ.

Trước hết là nền tháp. Trong khi các khu tháp khác như Cánh Tiên, Bánh Ít chủ yếu được tận dụng nền đất nguyên thủy, sau đó ghép đá ong rồi từ đó xây tháp lên trên, thì nền tháp Dương Long lại được gia cố kỹ càng hơn. Tuy khu đồi Dương Long đã được Lateritte hoá khá chắc, nhưng sau bước xử lý mặt bằng đến mức cho phép, người Chăm đã cho đầm kỹ bằng một lớp vữa đá sỏi, cát, lớp này dày tới 0,15m, trên đó ghép tiếp 4 lớp đá ong rồi tiếp tục ghép thêm 7 lớp gạch các viên gạch được ghép sít với nhau thành một mặt nền phẳng, từ mặt bằng nền này mới cho xây tháp lên trên. Cách xử lý nền vững chắc như vậy đã tránh cho tháp có thể bị nghiêng đổ, khu tháp Dương Long tuy đường bệ, hoành tráng nhưng không bị nghiêng như một số tháp khác. Mặt bằng nền gạch bao

quanh chân 3 tháp đã được khẳng định, nhưng hiện tại chưa xác định được quy mô diện tích tổng thể, do vậy phải tiếp tục khai quật mới có thể xác định chính xác được.

Điều quan trọng nhất là từ độ sâu này, đã phát lộ khá rõ đá ốp trang trí quanh chân 3 tháp, đặc biệt là mô típ đế của mỗi tháp hoàn toàn khác nhau, không trùng lặp. Trang trí chân hai tháp bên chủ yếu tạo mảng khối, mặt ngoài là hình các ô hộc, góc đế tạo hình thần điệu Garuda (hình tượng này giống tháp đôi Quy Nhơn) đáng tiếc là các dải trang trí của hai tháp này gần như bị mất hết, nên không xác định được mô típ nguyên gốc.

Hiện nay, trang trí trên tháp giữa còn thấy nhiều chi tiết hơn cả, từ dưới lên gồm 6 dải, chiều cao hệ dải ốp hiện cao tới 2,3m; dưới cùng là đá ốp được tạo hình khối hộp chữ nhật không trang trí, dải thứ hai trang trí hoa văn hình cánh sen và hoa cúc; dải thứ 3 trang trí hoa văn cánh sen ngửa, dải thứ 4 trang trí văn hoa cúc ngửa và hình vú (Parmentier gọi là hình xoài Chăm); dải thứ 5 trang trí hình hoa cúc có cánh úp vào, dải thứ 6 hoàn toàn tạo hình mặt Kala đang phun ra đầu rắn Naga. Điều đáng quan tâm là tất cả các dải ốp đều như trong tình trạng chưa hoàn chỉnh, rõ nhất là ở cửa giả của tháp Nam, tháp giữa và tháp Bắc, mà tất cả các khối đá như mới ở dạng đặt vào vị trí. Không những thế, cả phần gạch bên trong cũng có tình trạng này, rõ nhất là ở góc phía Tây - Nam tháp giữa (còn thấy hiện tượng tạo khối cột ốp) những dấu vết để lại cho thấy có khả năng người Chăm đã xây tháp theo mô hình đã định rồi sau đó mới tiến hành gia công các mô típ gắn với tín ngưỡng tôn giáo (điều mà trước đây còn nằm trong giả thiết).

Việc xây tháp được tiến hành như thế nào? tới nay vẫn chưa có lời giải. Trước đây, có người đưa ra giả thiết người Chăm cho xây gạch mộc rồi đốt cả trong lẫn ngoài (?) Giả thiết này khó đúng vững, vì nếu đốt thì vật liệu đá sẽ ra sao khi tiếp xúc với lửa. Thực tế qua cuộc khai quật này, sau khi làm sạch và rõ mặt nền gạch chung quanh 3 tháp, chúng ta thấy xuất hiện khá nhiều lỗ chân cột tròn đặt gần nhau, đường kính 25 - 30cm. Bố trí các lỗ cột lại khá gần chân tường tháp, nên khó có thể đó là lỗ chân cột nhà, theo chúng tôi có nhiều khả năng đó là chân giàn ráo để tời các vật liệu phục vụ cho

việc xây dựng tháp. Điều này dẫn tới một suy nghĩ: việc dựng tháp của người Chăm được xây từ dưới lên (không phải xây bằng gạch mộc rồi chất củi đốt như một số giả thiết nêu lên trước đây). Chúng tôi cho rằng chỉ có trang bị giàn ráo chắc chắn như vậy mới tời được các vật liệu có trọng lượng lớn lên cao để đặt vào vị trí một cách chính xác. Điều đáng để chúng ta kính phục là, việc tạo các hình trang trí trên các tầng tháp và thân tháp đã được làm khá thận trọng, không sai sót, việc làm này như chỉ có người Chăm mới thực hiện được.

Về hiện vật, chưa có cuộc khai quật nào lại thu được nhiều đồ đá đến vậy, chưa tính đến các mảnh vỡ, đã có tới 1020 hiện vật thể khối, chủ yếu là phù điêu có kích thước lớn; rồi các vật liệu kiến trúc chủ yếu là lanh tô, đá ốp chân đế dạng khối là 262. Những hiện vật thu được chiếm 70% là hình đầu rắn Naga, gồm các trang trí góc ở các tầng tháp từ dưới lên, đây là những cứ liệu đáng tin cậy phục vụ cho việc tu bổ phần đá cho các tầng ở tháp Dương Long. Cũng qua hiện vật thu được, cho ta biết một cách chắc chắn là ba tháp Dương Long thờ ba vị thần tối thượng của người Chăm, trong đó tháp Bắc thờ thần Brahma, tháp Nam thờ thần Visnu, tháp giữa thờ thần Siva. Kết quả khai quật khẳng định tháp Dương Long ít nhiều đã có mối quan hệ với văn hoá Khmer và phần nào như còn có cả bóng dáng của văn hoá Việt. Ngoài ra chúng tôi còn phát hiện một số mảnh của gốm Islam (thuộc vùng Trung Cận đông), gốm thời Tống, Minh (Trung Quốc) và gốm Đại Việt, điều này cho chúng ta biết về mối quan hệ giao lưu của vương triều Vijaya với nhiều quốc gia gần xa trên thế giới.

Có thể còn nhiều vấn đề khác để bàn luận, nhưng qua một cuộc khai quật chưa kết thúc thì những cái mới tìm thấy trong cuộc khai quật này chỉ đáng ghi nhận là một tiền đề cho bước nghiên cứu tiếp theo./.